

कृतप्रत्यय । २

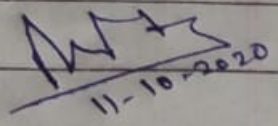
१. ऽयत् प्रत्यय → जिस चातु के अन्त में ऋ स्वर वर्ण ही अथवा हल् यानिव्यञ्जन वर्ण अन्त में ही, तो ऐसे चातुओं के साथ ऽयत् प्रत्यय का विधान देखने को मिलता है। ऽयत् प्रत्यय चातु के साथ जुड़ने पर चातु की उपर्या में स्वर वर्ण की वृद्धि हो जाती है। जैसे → ऋ का आर् । अ का आ ।

उदाहरण →

- कृ + ऽयत् = कार्यः । कार्या । कार्यम् ।
- पठ् + ऽयत् = पाठ्यः, पाठ्या, पाठ्यम् ।
- पिन् + " = पाच्यः, पाच्या, पाच्यम् ।
- पच् + " = पाक्यः, पाक्या, पाक्यम् ।
- विच् + " = वाच्यः, वाच्या, वाच्यम् ।
- " + " = वाक्यः, वाक्या, वाक्यम् ।
- त्थिज् + " = त्थाज्यः, त्थाज्या, त्थाज्यम् ।

१.

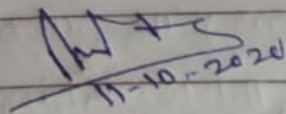
यत् प्रत्यय से बने शब्द → पायः, पेया, पेयम् ।
देयः, देया, देयम् । नेयः, नेया, नेयम् ।
दृश्यः, दृश्या, दृश्यम् । प्रणयः, प्रणया, प्रणयम् ।
जेयः, जेया, जेयम् । ज्ञयः, ज्ञया, ज्ञयम् आदि।

11-10-2020

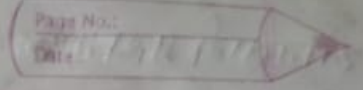
डॉ० निर्मल कुमार झा (सं. प्राचीव)
रा० उ० सं० महावि० शुक्सैना,
पूर्णाया ।

संस्कृतानुवादः ।

1. वह खोड़े पर चढ़कर आया → सः अश्वमारुह्य आगतः । सः अश्वादागतः ।
2. वृक्ष से पत्ता गिरता है → वृक्षात् पत्रं पतति ।
वृक्ष से दो पत्रे गिरते हैं → वृक्षात् पत्रे पततः ।
" " पत्रे गिरते हैं → वृक्षात् पत्राणि पतन्ति ।
वृक्षों से पत्रे गिरते हैं → वृक्षेभ्यः पत्राणि पतन्ति ।
3. उड़क के खेत में खोड़े को बाँधता है → माषेषु अश्वं बध्नाति ।
4. सबमें आत्मा है → सर्वस्मिन् आत्मा अस्ति ।
5. ईश्वर सब में व्याप्त है → असकलाद् ब्रह्म ।
6. वह गाँव तक जाता है → सः आग्रामात् गच्छति ।
7. वह गाँव जाता है → सः ग्रामं गच्छति ।
8. वह महल पर चढ़कर देखता है → सः प्रासादमारुह्य पश्यति । सः प्रासादात् प्रेक्षते ।
9. छात्र अध्ययन से जी चुरता है → छात्रः अध्ययनात् प्रमादयति । पशजयते वा ।
10. गुरु से विद्या सुनी → गुरोः विद्यां श्रुत्वान् ।
11. वह घर से विद्यालय पढ़ने जायेगा → सः गृहात् विद्यालयं पठनाय गमिष्यति ।
12. माता से बढकर मातृभूमि है → मातुः गुरुतरा मातृभूमिः ।
13. वह घर से बाहर गया → सः गृहात् बहिर्गतः ।
14. घन से बढकर विद्या है → घनात् विद्या गरीयसी ।

11-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (सं० प्राचार्य)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ

द्वन्द्वविचारः ।

प्रश्नः → अद्योलिखिते पद्ये द्वन्द्वनिर्णयं कुरुत ।

“रको रसः करुण एव निमित्तमेदा -
 द्विनः पृथक्पृथगिवाज्जयते विवर्तान् ।
 आवर्तबुद्बुदतरङ्गमथान्विकारा -
 नमो यथा सलिलमेव तु तत्समग्रम् ॥”

उत्तरम् →

पद्यस्य प्रथमचरणे यगणादिनिर्णयः →

रको रसः करुण एव निमित्तमेदा -

S S । S । । S । । S । S S
 तगण भगण जगण जगण गुरु गुरु

अस्मिन् पद्ये शक्वरी द्वन्द्वस्य मेदः

वसन्ततिलका द्वन्द्वः अस्ति । अस्य द्वन्द्वस्य अंतिमो वर्णः
 गुरुः भवति । चतुर्दशस्य वर्णस्य तगणादिक्रमः अस्ति -
 तगण, भगण, जगण, जगण तथा द्वौ गुरु ।

लक्षणमस्ति → “उक्ता वसन्ततिलका तमजा जगौ गः ।”
S । S । । S । । S । S S

अयं श्लोकः भवभूतिरचितस्य उत्तररामचरितस्य नाटकस्य
 तृतीयाङ्कस्य सप्तचत्वारिंशततमः ।

(Signature)
 11-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (सं प्राचार्यः)
 रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ